

NESKA ONTZIRATUA BALADA GAIAREN EREDU BERRI BAT: GOTAÑEKO EREDUA

Jesús Antonio Cid maisu onari

SARRERA

Lantto honetan *Neska ontziratua* balada gaiaren Zuberoako aldaera berri bat eman nahi dugu argitarara. Aldaera berri hori Gotañekoa da, eta, guk dakigula, ez da orain arte inon argitarara eman. Delako aldaera kantu-kaier eskuidatzi batetik transkribatu eta iruzkinduko dugu.

Orain baino lehen eman ditugu *Neska ontziratua* baladaren Zuberoako aldaera berriak. 2003. urtean *Idatz & Mintz* aldizkarian J. A. Xahoren Zuberoako bi eredu argitaratu eta finkatu genituen lehenengoz. Aldizkari berean, 2011 urtean, Altzaiko eredu berri bat argitaratu genuen¹. Oraingo artikulu honetan Gotañeko eredia finkatu eta iruzkinduko dugu. Gotañeko eredia eta Altzaikoa oso antzerakoak dira. Bi ereduak azal-mamietan antzerakoak diren arren, Altzaikoa askoz osoagoa dugu, geroago ikusiko dugunez.

Altzaiko ereduko hitz edo esaldi bat edo beste ezin izan genuen finkatu, eskuidatzia hautsia eta desegina zegoelako. Gure

---

¹ KALZAKORTA, Jabier: “*Neska ontziratua* baladaren eredu zahar berriak” in *Idatz & Mintz*, 2003, 36 zenbakia, 15-47 or. “Altzaiko brodatzen ari nintzen balada gai berria” in *Idatz & Mintz*, 2011, 51 zenbakia, 27-41 or.

oraingo Gotañeko ereduak balioko digu Altzaikoa hobeki irakurtzeko. Altzaiko eredia da, bestalde, guk ezagutzen dugun eredurik eder eta aberatsena. Ahapaldi gehien dituen da, eta beste euskal ereduetan aurkitzen ez diren zehaztasunak ditu. Altzaiko eredu desegin eta maluskatu batetik datorrela dirudi gure Gotañeko eredia: azal eta mamiz bat dator, euskalki eredu bera du, batetik, eta eskena berak, bestetik. Konta-haria edo argudioa ere berbera da, aldaketarik txikienik ere ez dagoela batetik bestera.

***Neska Ontziratua* baladaren argudioa eta ezaugarriak**

Puntu honetan, gaingiroki bada ere, argudioa eta zenbait zehaztasun emango ditugu. Gure asmoa xumea da: baladara hurbiltze saio txiki bat egitea, hain zuzen. Baladetakako argudioak odoltsuak, bihotz-erdiragarriak izan ohi dira. Baladetan argudio bihotz-erdiragarri eta hunkigarriak estetika landu eta markatu batez kontatu ohi dira. *Neska ontziratua* baladan errepika berezi bat agertzen zaigu eredu gehienetan, errepika horri *ritornello* edo bihurkia izendatu ohi dugu. Gure baladako argudioa, hitz batera, honela ekarriko genuke: Ontzi-kapitain batek neskatila gazte bat xarmatu eta bahitzen du. Neskatilak besteren mende jarri baino lehen bere burua hilko du.

Zehaztasun gehiago eskatuz gero, *Neska ontziratua* baladaren argudioa honelaxe borobilduko genuke. Neskatila gazte batek bere jauregian, brodatzen ari delarik, marinel baten kantu ederra entzuten du. Kantu eder horrek xoraturik amagana doa eta amak alabari diotso joan dadila kapitainagana eta gonbida dezala jauregian afaltzera. Alaba kapitainagana doanean, kapitainak itsasoratu behar duela diotso, haizea alde duelako eta itsasoratu ondoren joango direla afaltzera. Behin ontzian sartu ondoren, kapitainak lo-belarra ematen dio eta neskatila lokartzen da. Itsasoan barrena legoa asko nabigatu ondoren kapitainak neskatila bortxatu nahi du. Neskatilak gonaren ge-

rria estuegi duela eta ezpata eskatzen dio soinekoa askatzeko. Ezpata, behin eskuetan duela, bihotzean sartu eta lurrera hila erortzen da. Kapitainak neska hila ikusten duenean, samindurik eta minaren minez, ontziari bela jartzeko eta ihes egiteko eskatzen dio bere menpekoari.

Neska ontziratua baladaren euskarazko eredu guztiek bate-ratasun nabarmenak dituzte. Bizkaiko eta Zuberoako eredu-arteak, ordea, badira diferentzia nabarmenak. Bizkaiko aldaeretan neska lokartua itsasoaren erdian esnatzen da, zarata eta untzi-ikara handi bategatik. Ontziak haitz bat edo beste ontzi bat jotzen du eta zarata horrek neskatila esnatzen du bere lo sakonetik. Bizkaiko ereduetan neskatila hila itsasora botatzen dute. Honela dio, esaterako, Dimako ereduak: *–Neure lagunok, bai, marinelak, oin oni zer ein gineio?/ –Belatxu bati amarradute ureri emon gineio*. Derioko aldaeran “zazpi astean” erabiltzen dute hildakoa *intzentzuagaz intzentzadu te erinotzagaz lurrundu* ondoren; gero itsasora botako dute *zazpina mosu* eman ondoren.

Zuberoako ereduetan gainerako ereduetan agertzen ez diren zehaztasun harrigarriak ditugu. Hona zenbait. Eredu guztietan kapitainak neskatilari lo-belarra *–Bizkaiko ereduetan txikigarriarekin: lo-bedartxu bat–* ematen lokartzeko. Zuberoako eredu zaharretan Kapitainak neskatilari urre-sagarra eta lo-belarra ematen dizkio. Urre-sagarra delako objektua Zuberoako ereduetan bakarrik ikusten dugu.

Bi madarikazio agertu ohi dira Zuberoako ereduetan. Neskatilak, esaterako, madarikatu egiten du jostunaren eskua soinekoa estuegi egin diolako. Zuberoako eredu guztietan, Xahoren bietan, eta Altxaiko eta Gotañekoan ere, aurkitzen dugu. Behin neskatila hila erori ondoren, Kapitainak errementariaren eskua madarikatzen du ezpatari moskoa zorrotz egin diolako.

Altzaiko ereduak gaurko grafian

beharrezkoa deritzagu atal honetan Altzaiko ereduak ematea. Puntu honetan 2011ko artikuluan argitaratu genuen Altzaiko ereduak eskainiko dugu gaurko grafia-ortografietan. Eskuidatziko jatorrizko lehen transkripzioa ikusi nahi izanez gero, jo bedi goraxeago aipatu dugun lanera. Altzaiko ereduak argitu egingo ditugu hurrengo puntuan emango dugun Gotañeko eredu berria.

1

Aldixe batez nindiegularik xala baxian brodatzen,
ma[r]inel bat entzün dizüt itxason gañen k(h)antatzen,
itxason gañen k(h)antatzen eta koplak ejer[r]lik emaiten.

2

Broderia phausa eta jua nintzan amagana,
eia plazer nündianez eitzi ixtan[t] bat galeriala,
k(h)anta bat entzün beitüt hari koblen ikhastera. (bis)

3

–Alhaba, abilua jaun gazte harengana,
eia plazer dianez jin gaur gurekin aihaitara,
gaur gurekin aihaitara eta eni koblen k(h)antatzera. (bis)

4

–Jaun gaztia, haur naizüla ni mezia zu[r]legana,
eia plazer düzünez jin gaur gurekin aihaitara,
gaur gurekin aihaitara eta eni koblen khantatzera. (bis)

5

–Anderia, imposible da gaur ene hara jitia,
adia faborable beitü[t] jua behar dit aitzina,
adia faborable beitü[t] jua behar dit aitzina.

6

–Hasteko, zük batüzü etxian hil[r]u anaie,
gaur ni hara jin balin banendi, haiek hil nindiokeie.
Gaur ni hara jin balin banendi, haiek hil nindiokeie.

7

–Hori ere hala düzü: nik badit hi[r]ur anaie,
bena haietarik batere ez da emazte ez gizon-e[r]haile,
bena haietarik batere ez da emazte ez gizon-e[r]haile.

8

Gehiena dizüt Aita Santu, biger[r]ena Er[r]lege,
biger[r]ena Er[r]lege eta tipiēna kardinale,
biger[r]ena Er[r]lege eta tipiēna kardinale.

9

–Anderia, plazer badüzü ixtan[t] bat jin untzin barne[r]a,
gero biak juanen gira gaur ziekin aihaitara,
gaur ziekin aihaitara eta zuri koblen k[h]antatzera. (bis)

10

Andereaurena fazil heltü da sarthü da untzin barnera,
hain[n]bestereki jaun kapitaiña[k] eman deio ürhe-sagar[r]ra,
[eman deio ürhe-sagarra] eta harekin lo-belhar[r]a.

11

–Pharti adi, ma[r]inela, hala ezak untzia,
o[rai] bulhar[r]ian diat desir nian lili[a],
o[rai] bulhar[r]ian diat desir nian lili[a].

12

–Kapitaiña, kapitaiña, pharkamentürekilan!
Andere gaxo hor[r]i, othoi, emozu libertatia!
andere gaxo hor[r]i, othoi, emozu libertatia!

13

–Ma[r]inela, ma[r]inela, hala ezak, untzi[a]!
Hala ezak untzia edo galdü[r]en dük bizia,
hala ezak untzia edo galdü[r]ren dük bizia.

14

–Ma[r]inela, ma[r]inela, eta zer phentsatzen düzü?
Ingoiti ene aita eta ama ene txerkhan dabilbazü,
ingoiti ene aita eta ama ene txerkhan dabilbazü.

15

–Zure aita eta ama zure txerkhan ez dabilta.
 Hi[r]u milla lekuatan hebertik hür[r]ün dia,
 beste hai[n]beste egin eta gu[r]e etxialako. (bis)

16

–Maradika dakiola dendariari e[r]hia!
 Zeren hain hertsu egin deion saiaño huni ger[r]ia,
 zeren hain hertsu egin deion saiaño huni ger[r]ia!

17

–Mainela, mainela, othoi, phesta ezpata,
 eia li[bra] diokedanez saiaño honi ger[r]ia,
 eia li[bra] diokedanez saiaño honi ger[r]ia.

18

Ma[r]inela fazil heltü da g[ero] [ph]estatü do ezpata,
 hainbesterekin andereaurenak erdi[r]atü dü bihotza,
 hainbesterekin andereaurenak erdi[r]atü dü bihotza.

19

–Maradika balekio a[r]utzari besua!
 zeren hain zor[r]hotz egin deion ezpata huni moskua,
 zeren hain zor[r]hotz egin deion ezpata huni moskua.

20

–Mainela, ma[r]inela, idoki ezak heberti untzia!
 Ez diokek soporta a[r]jima desespe[r]aturik,
 ez diokek soporta a[r]jima desespe[r]aturik.

Lehen bi ahapaldiak zehar estilokoak dira. Hirugarrena, ama eta alabaren artekoa, estilo zuzenekoa da. Lehen hiru ahapaldiek neskatilaren jauregia dute kokalekutzat. Jauregia da, besteak beste direla, neskatila *sala baxian* ari delako brodatzen eta amari *galeriara* joateko baimena eskatzen diolako. Neskatila, gainera, andere bat dugu edo anderauren bat, hots, aristokraziako dama noble bat. Xahoren A ereduaren ezkutaria

galeriatik ari da kantatzen. Laugarren ahapalditik bederatzira artekoak ontzian edo ontziaren ondoan ematen dira: beste kokaleku bat edo eskena bat dugu, beraz. Neskabila eta kapitainaren arteko elkarrizketa dugu sei ahapaldietan. Hamargarren ahapaldia zehar estilokoa dugu. Hamaika, hamabi eta hamairu ahapaldiak kapitainaren eta marinel onaren artekoak dira. Marinel ona kontzientziaren ahotsa dugu eta neskabila gaztea libre uzteko eskatzen du. Hamalau eta hamabost ahapaldiak neskatilaren eta marinel onaren artekoak dira, estilo zuzenekoak. Hamasei eta hamazazpi ahapaldiak, marinel onaren eta neskatilaren artekoak, estilo zuzenekoak dira. Baladan espresuki agertzen ez bada ere, kapitainak neskabila bortxatu nahi du eta biluzteko eskatzen dio. Oraingoan, ordea, neskatilak kapitaina engainatzen du eta ezpata eskatzen dio marinel onari gonaren gerria askatzeko. Hamazortzigarren ahapaldia zehar estilokoa da eta neskatilaren heriotza deskribatzen du. Azken bi ahapaldiak kapitain eta marinel onaren artekoak dira, estilo zuzenekoak.

Gotañeko ereduaren lehen transkripzioa

Puntu honetan Hanikiborda kaiereko *Neska ontziratua* balada transkribatuko dugu. Hanikaborda kaiera Mauletik laubost kilometrorra aurkitzen den Gotañe herrikoa da. Atal honetan dagoen-dagoenean transkribatuko dugu jatorrizko grafia eta ortografiak errespetatuz. Atal honetan transkribatuko dugun ereduak antzekotasun handiak ditu, gorago esan dugun bezala, Altzaiko ereduarekin.

Hanikaborda kaiereko ereduak hamasei ahapaldi ditu. Lehen hamabi ahapaldiak bi plamatan daude transkribaturik; azken lau ahapaldiak hirugarren plama batean. Ahapaldieien zenbakiak jartzeko orduan oker bat egiten du transkribatzaileak: bosgarren ahapalditik zazpigarrenera egiten du jauzi. Era horretan, lehen bi plametan nahiz eta hamabi ahapaldi trans-

kribatu, azken ahapaldiak hamairu zenbakia darama. Hurrengo plaman trankribatzaileak oker hori zuzendu eta hamalagarrena jarri beharrean, hamairu zenbakia jartzen du.

Baladaren logikaren arauera, 13, 14, 15, 16 ahapaldiek beste ordena bat izan beharko lukete: 15, 13, 14, 16. Altzaiko gure ereduak Gotañekoa argitzen du. Altzaiko ereduan badira Gotañekoan falta diren lau ahapaldi. Altzaiko ereduko 6, 7, 8 eta 20 ahapaldiak ez daude Gotañeko ereduan.

Gotañeko ereduan zenbakiak frantsesez daude. *1er couplet*, *2eme couplet*, eta abar. Guk zehaztasun horiek zenbaki hutsez jarriko ditugu.

1

Aldi bates nintsalaric chalabachian brodatsen
Chantari eijer bat entsuten dit houren gagne khantatsen
Houren gagnen khantatsen eta kobla eijeric emaiten

2

Broderia phausa eta jouraites nis ama gana
Eya plaser nundines utsi istan bat galeriala
Chantari eijer bat entsun beitut hari koblen ikhastéra

3

Alhaba abiloua marinel harègana
Abil eta eran ison jin dadin gourèkin aihaitera
Gaur gourèkin aihaitera eta hiri koblen khantatsera

4

Jaun gastia hau naisula ni souri mesutsera
Eya plaser dusunes jin gaur gourèkin aihaitera
Gaur gourèkin aihaitera eta eni koblen khantatsera

5

Inposible da anderia gaur sourè èchèrat jitia
Aria favorable dugu eta jouan behar aitsina
Adia favorable dugu eta jouan behar aitsina

7

Anderia plasèr dusia sarthu outsiaren barniala
Guero algarèkin jouanen guira siekin aihaitera
Gaur sièkin aihaitera eta souri koblen khantatsera

8

Anderia fasil sartsen da ountsiaren barniala
Hagn bestènarèkin jaon kapitagnac eman urhe sagara
Eman urhè sagara eta harèkin lo belhara

9

Marinela marinela alhaesac ountsia
Ceren nic aurai boulharian diat desiratsen nin bouqueta
Desiratsen nin bouqueta eta lili araros èguina

10

Capitagna capitagna eta ser dusu phensatsen
Andèrè gastè hori èmosu othoi libertatia
Anderè gaste hori èmosu othoy libertatia

11

Marinela marinela alha esac ountsia
Nic khanberako nic nahi diat andèrè charmagaria
Alha èsac ountsia edo galduren duc bisia

12

Capitagna capitagna eta ser dusu phentsatsen
Ingoytic enè aita eta ama dabiltsa enè cherkatsen
Ingoytic ene aita eta ama dabiltsa ene cherkatsen

13

Sourè aita eta ama dabiltsa sourè chèkhartsen
Hirour mila lèkoua aurai haiètaric hurun guira
Bestè haign bestèren buruko haien ècherako guira

13

Marinela plaser badusu pherestisasut espata
Ella larga ahal diokèdanes saiagno houni gueria
Larga ahal diokedanes saiano houni gueria

14

Marinela inosent da phèrèstatsen do espata
 Haign bestenarekin andere Elènac erdiratsen du bihotsa
 Haign bestenarekin andere Elenac erdiratsen du bihotsa

15

Maradika dakiola dendariari eskia
 Ceren hagn hersi eguin deron saiagno houni gueria
 Ceren haign hersi eguin deron saiagno houni gueria

16

Maradika dakiola aotsari eskia
 Ceren haign sorots eguin deron espata houni moskoua
 Ceren haign sorots eguin deron espata houni moskoua/fini

Horra hor, beraz, Gotañeko ereduko hamasei ahapaldiak. Azken ahapaldia transkribatu ondoren transkribatzaileak kantua bukatu dela adierazteko *fini* jartzen du.

Gotañeko ereduaren ahapaldiz ahapaldikako iruzkina

Puntu honetan ahapaldiak banan bana iruzkinduko ditugu. Gotañeko ereduak eta Altzaikoak dituzten antzekotasun zenbait aipatuko ditugu. Zuberoako gainerako ereduekin ere erka liteke gure eredu berria, baina luzeegi joko liguke. Diogun, azkenik, eskuidatziko letra argia bada ere transkripzioak sortu dizkigun arazoek berri ere emango dugula.

1

Aldi bates nintsalaric chalabachian brodatsen
 Chantari eijer bat entsuten dit houren gagne khantatsen
 Houren gagnen khantatsen eta kobla eijeric emaiten

Lehen ahapaldi honetan transkripzio arazo bakarra aurkitu dugu. Lehen bertso-lerroan, lehen ikusia, *nintsalari* aurkitzen dugu transkribatzaileak azken –i– horren gainean –c bukaerakoa transkribatu baitu. Argi agertzen dira, era berean, boka-

laren gaineko puntua eta –c azken kontsonantea. Transkribatzaileak lehenengo aldiz *gagne* idazten badu ere, bigarrenean, guk espero genuen bezala egiten du: *gagnen*. Ohartzekoa da *gañen* forma inesibo arkaikoa dela, *ibizin*, *haintzurren*, eta abar bezala. *Uraren gainean* kantatzen du kantari eder batek. Gure kanta honetan *Huren gañen* egiten du *ura* hitzak hasierako h– duela.. Altzaiko ereduaren zein Xahoren B ereduaren *itxason gañen* aurkitzen dugu.

2

Broderia phausa eta jouraites nis ama gana
 Eya plaser nundines utsi istan bat galeriala
 Chantari eijer bat entsun beitut hari koblen ikhastéra

Harrigarria gerta baledi ere, *jouraites nis* dator eskuidatzian eta ez *jouraiten nis*. Forma bitxia da *plaser nundines* delakoa. Guk *plazer zianez utsi/eitsi nendin* espero genuen. Adizki bitxi hori, ordea, Altzaiko ereduaren ere aurkitzen dugu: *èia plaçer nundianes èitsi ichtan bat galèriala*.

3

Alhaba abiloua marinel harègana
 Abil eta eran ison jin dadin gourèkin aihaitera
 Gaur gourèkin aihaitera eta hiri koblen khantatsera

Aurreko ahapaldian Iparraldeko tradizioa errespetatuz *ama gana* transkribatua badago ere, oraingoan batera dator: *haregana*. Harrigarria egiten zaigu amak alabari hika egitea. Altzaiko ereduaren eta Xahoren A ereduaren ere hika ikusten dugu. Xahoren B ereduaren, ordea, zuka egiten dio amak alabari. Adizkiei gagozkiela, *(b)abilua* eta *(b)abil* formak ditugu. Lehen forma pleonastikoa da jatorrian *(b)abil* eta *(b)oa* adizkien bateratzea. Adizki hau berau aurkitzen dugu Xahoren A ereduaren ere.

Altzaiko ereduan *èni koblen kantatsera* dugu gurean, ordea, *biri koblen kbantatsera*.

4

Jaun gastia hau naisula ni souri mesutsera
Eya plaser dusunes jin gaur gourèkin aihaitera
Gaur gourèkin aihaitera eta eni koblen khantatsera

Ahapaldi honetan eta gainerako guztietan *gaur* adberbioak “gau honetan” zentzua du. Birritan *gaur* esaten badu ere, ez du *haur naisula ni* transkribatzen. Izan ere *hau[r] naizüla ni* delakoak “hona hemen ni” adierazten du. Altzaiko ereduan *haour naisula ni mèsia soué gana* ikusten dugu. Esapide hori ikusten dugu, besteak beste, Oihenarten *Haur ola zirola* errefracuan.

Mezütü aditzak “gaztigatu” edo “zerbaiten berri ematea” adierazi nahi du. Altzaiko ereduko *haour naisula ni mèsia soué gana* horrek “hona hemen ni mezua edo abisua zugana dakardala” adierazten du. Xahoren B ereduan apurren bat aldatuta *Capitagna hau duçula çoure gana Mecia egiten* du.

5

Inposible da anderia gaur sourè èchèrat jitia
Aria favorable dugu eta jouan behar aitsina
Adia favorable dugu eta jouan behar aitsina

Hitz bera bi gisatan transkribatua dago *aria* eta *adia*. Markagarria da erdal hitzen erabilera. *Favorable* eta *imposible* eta *aria/adia* hitzak halako zapore berezia ematen diote aha-paldi honi. Ohargarria da Altzaiko ereduan ere *imposible da* eta *adia favorable* berdin-berdin agertzen dela. Xahoren B ereduan ere hitz berak egitura beretan ikusten ditugu.

7

Anderia plasèr dusia sarthu outsiaren barniala
Guero algarèkin jouanen guira siekin aihaitera
Gaur sièkin aihaitera eta souri koblen khantatsera

Ahapaldi honetan *outsia*ren dio eta ez *ountsia*ren, hurrengo ahapaldietan egingo duen bezala. Ahapaldi hau ere, txikikeriak txikikeria, bat dator gehien-gehienean Altzaiko ereduarekin. Altzaiko ereduari *ountsin barnea* dator, gurean *ou/nltsia*ren *barniala*. Berdintasun harrigarriak ditugu, bestalde, *gero biac jouanen gira gaour siekin aibaitara/ gaour sieke aibaitara éta...* dio Altzaikoak gure ereduari orpoz orpo darraiola.

8

Anderia fasil sartsen da ountsia

Hagn bestènarèkin jaon kapitagnac eman urhe sagara

Eman urhè sagara eta harèkin lo belhara

Ahapaldi honetako hasieran lerro bateko hitzak ezabaturik daude: *Marinela marinela alba ésac ountsia*. Transkribatzaileak sarrera hori idatzi ondoren ezabatu egin du, hurrengo ahapaldiko delako. Lehen idazkeran, bestalde, *sarten* idatzi bazu ere, gero gainean *sartsen* egin du transkribatzaileak. Diogun, azkenik, eskuidatzian *jaun* hitzaren gainean o bat ikusten dugula. Guk, beraz, *jaon* transkribatu dugu. Azken hitzean hutsen bat edo beste egin du transkribatzaileak. Hitza garbiago gera dadin ondoan jarri du *belhara*.

Hitzei gagozkiela, hemen ere erdal hitz harrigarri bat aurkitzen dugu: *fasil*. Altzaiko ereduari ere hitz bera ikusten dugu: *Andere aourena fasil beltuda sarthuda ountsin barnera*. Ahapaldi honetan objektu miragarri bat dugu errege-erreginen eta printze-printzesen artean erabili ohi dena *urre-sagarra*.

9

Marinela marinela alhaesac ountsia

Ceren nic aurai bougharian diat desiratsen nin bouqueta

Desiratsen nin bouqueta eta lili araras èguina

Lehen idazkeran *araras* dator eta azken –a– bokalaren gainean o bokala jarritz zuzendu du transkribatzaileak. Aginteran

dugu *albaesac ountsia* esaldia. Altzaiko ereduan *bala ésak ountsia*. Nola ote da, beraz, aditza *bala(tü)* edo *alba(tü)*? Zentzuari dagokionez, *untzia balatzea/ albatzea* frantsesezko “halar” aditzetik dator gaztelaniara ere eta itsasoko hitz bat dugu: tirar de un cabo, de una lona o de un remo en el acto de bogar. Xahoren A ereduan agintera thira(tü) aditzarekin dator: *Thira marinelak thira/ Thira ezazie untzia*.

Altzaiko ereduan *o[rai] boulbarian diat désir nian lili[a]* aurkitzen dugu. Gotañeko gure ereduan lilia izan beharrean *bouqueta* dugu eta buketa, *Egun bereko albarguntsa* baladan bezala ikusten dugu hemen ere “*lili araros egina*”. Ez dugu dudarik egiten: Gotañeko erdua berriagoa da eta beste balada bateko kontaminazioa salatzen du.

10

Capitagna capitagna eta ser dusu phensatsen
Andèrè gastè hori èmosu othoi libertatia
Anderè gaste hori èmosu othoy libertatia

Transkripzioari gagozkiola *othoi/othoy* bietara ikusten dugu.

Ahapaldi hau eta Altzaiko hamabigarrena bat datoz. Altzaikoan *Andéré gacho hori othoi èmosu libertatia* dator, gurean, ordea, *Andèrè gastè hori èmosu othoy libertatia*. Ez dago dudarik, bestalde, testu bietan ikusten dugun *hori* delakoa kasu datiboan dagoela eta “horri” formari dagokiola, bokal arteko –r– bigundurik.

Interesgarria da tratamenduaren erabilera. Marinela onak kapitainari zuka egiten dio eta kapitainak, aldiz, hika. Amak alabari hika. Andereak eta kapitainak elkarri zuka.

11

Marinela marinela alha esac ountsia
Nic khanberako nic nahi diat andèrè charmagaria
Alha èsac ountsia edo galduren duc bisia

Ahapaldi hau bat dator Altzaiko ereduko hamairugarrenarekin. Kapitainak egiten duen mehatxua hitzez hitz berdin-berdina da. Altzaiko ereduan honelaxe dator: *bala ésak ounts[ia]/bala ésak ountsia edo galduren duk bisia*.

Gotañeko gure ereduan ez Altzaikoan ez Xahoren bi ereduetan ez datorren zehaztasun interesgarri bat dator *Nic kbanberako nic nabi diat andèrè charmagaria* esaldiak argi eta garbi adierazten du kapitainaren desira.

12

Capitagna capitagna eta ser dusu phentsatsen
 Ingoytic enè aita eta ama dabiltsa enè cherkatsen
 Ingoytic ene aita eta ama dabiltsa ene cherkatsen

Gure ahapaldi honetan alaba kapitainari zuzentzen zaio, Altzaikoan, ostera, marineleri edo marinel onari. Altzaiko ereduko hamalau ahapaldiek eta gureek berditasun harrigarriak dituzte.

13

Sourè aita eta ama dabiltsa sourè chèrkartsen
 Hirour mila lèkoua aurai haiètaric hurun guira
 Bestè haign bestèren buruko haien ècherako guira

Altzaiko hamabosgarren ahapaldia eta gurea bat datoz kontu gehienetan. Gurean zein Altzaikoan hiru mila legoa *–lekoa* prestamu zaharragoak agintzen duenez– urrundu da ontzia itsasbazerretik. Eredu bietan beste hainbeste egin ondoren –hots, beste hiru mila legoa– etxeratuko direla diotso kapitainak/marinelak neskatilari. Altzaiko ereduan aita eta ama bila ez dabiltzala dio. Gure ereduan bila dabiltzala. Altzaikoa, gure ustez, logikoagoa da.

13

Marinela plaser badusu pherestisasut espata
 Ella larga ahal diokèdanés saiagno houni gueria
 Larga ahal diokedanes saiano houni gueria

Ahapaldi hau bat dator Altzaiko ereduko hamazazpigarrenarekin. Aditzari gagozkiola, *larga abal diokèdanez* horretako aditz laguntzailea *dirokedanez* formatik dator. Aditza hemen *iron dugu. Altzaiko ereduan *[libra] diokedanes* irakurtzen genuen. Baliteke, beraz, *libra* izan beharrean *larga* izatea. Gotañeko gure ereduak, beraz, argitzen ditu beste ereduaren ilununeak. Breset honetan bi eratarata transkribaturik dago *saiagno/saiano* hitza. *Saia* hitza “gona” dugu eta *-ño* txikigarria erantsia du. Altzaiko ereduan hitz bera berdin ikusten dugu: *saiagno*.

14

Marinela inosent da phèrèstatsen do espata
 Haign bestenarekin andere Elènac erdiratsen du bihotsa
 Haign bestenarekin andere Elenac erdiratsen du bihotsa

Ahapaldi hau bat dator Altzaiko ereduko hamazortzigarrenarekin. *Haiñbestenarekin* esapideak “orduak”, “une hartan bertan” adierazi nahi du eta ondo baino hobeto dago dokumentatua bestaldeko tradizioan. Baladako gure protagonistak, andere gazteak, ezpata bihotzean sartzen du. Andereak bihotza erdiratzen du zentzu fisikoan, egiazkoan. “Bihotza erdiratzea” kolokazioa ezaguna dugu bestaldeko tradizioan. *Bibotzerdiragarria* ere adjektibo ezaguna dugu.

Nork erdiratzen du bihotza? Andere Elenak. Ahapaldi honetan anderearen izena agertzen zaigu: Elena. *Andere Elena*, ordea, inolako dudarik gabe, berria da. *Andereaurena* da hitz zaharra eta hitz hori desitxuratu denean, herri etimologiaz, “andere Elena” bihurtu da. Anderauren hitza literatura zaharrean ondo dokumentaturik dugu eta are balada zaharretan ere. *Andereaurena* hitza dator Altzaiko ereduan eta Xahoren A eta B erduetan ere.

15

Maradika dakiola dendariari eskia
 Ceren hagn hersi eguin deron saiagno houni gueria
 Ceren haign hersi eguin deron saiagno houni gueria

Kapitainak neskaitila gazteari biluzteko agintzen dio. Kapitainaren aginduko ahapaldiak ez ditugu ezagutzen. Zeharka bada ere kapitainaren asmoen berri hamaikagarren ahapaldian ikusten ditugu. Oraingo ahapaldiak neskaitila da engainatzaileria. Andereak gona estuegia duela dio eta ezpata eskatzen du. Andereak gona estua du soinean, jostunak estuegi josi diolako gonaren gerria. *Dendaria*, beraz, “jostuna” da gure ahapaldian eta andereak jostunaren eskua madarikatzen du. Madarikazio hau, harrigarriro, Bizkaiko Dimako aldaeran ere ikusten dugu:

–*Deabru geiztoak eramán deiela dendarí onen jostura!*
Nonbaisten bere esturik dago neure soineko txamarra.

16

Maradika dakiola aotsari eskia

Ceren haign sorots eguin deron espata houni moskoua
 Ceren haign sorots eguin deron espata houni moskoua/fini

Ahapaldi honetan (*h*)arotza “errementaria” dugu. Arotzak ezpatak egiten ditu. Ezpatari punta edo “mosko” zorrotza egiten dio eta horrexegatik neskaitila gazteak saiaren edo gonaren gerria aakatzeko aitzakiarekin bere burua hilko du ezpata bihotzean sartuz, bihotza erdiratuz. Besteren menean jarri baino lehen, beraz, nahiago du neskaitilak bere burua hil. Saia edo gonaren gerria tinkiegi daukalako aitzakian, beraz, bihotzean sartuko du neskaitila gazteak ezpata.

Nor da ahapaldi honen esalea? Gure ustez kapitaina. Neskaitilaren madarikazio bezalakoa da, egitura berekoa. Madarikazioa bi eratara formulatzen da Zuberoako baladetan *Madarika dakiola aotzari eskia!* (Gotañeko eredu) edo *madarika balekio autzari bexua!* (Altzaiko eredu).

Hizkuntzaren aldetik “zorrotz” adjetiboa *zorotz* bihurtzen da eta “(h)arotz”, ostera, *aotz*. Zuberoako dardarkarien leuntzea eta desagertzea ikusten dugu bi hitz horietan.

Transkripzioa gaurko grafia-ortografian

Oraingo puntu honetan gaurko grafia-ortografietara ekarriko dugu Gotañeko eredu. Gaurko ortografiara badiogu, ez dugu esan nahi gaurko eredu estandarreka ekarriko dugunik. Eskuidatziko *chalabachian* gure oraingo transkripzioan *xala baxian* jarriko dugu, Altzaiko ereduari ere *chalabagian* agertzen baita. Puntu honetan, bestalde, *khantari* eta *huren gañen* idatziko dugu, hala

1

nintzalarik xala baxian brodatzen,
khantari eijer bat entzüten dit huren gañe[n] khantatzen
huren gañen khantatzen eta kobla eijerrik emaiten.

2

Broderia phausa eta juraiten niz amagana,
eia plazer nündinez ützi istan bat galeriala,
khantari eijer bat entzün beitüt hari koblen ikhastera.

3

–Alhaba, abilua marinel harègana,
abil eta erran izon jin dadin gurekin aihaitera,
gaur gurekin aihaitera eta hiri koblen khantatzera.

4

–Jaun gaztia, hau[r] naizüla ni zuri mezützera,
Eia plazer düzünez jin gaur gurekin aihaitera,
gaur gurekin aihaitera eta eni koblen khantatzera.

5

–Inposible da, anderia, gaur zure etxerat jitia,
aria favorable dügü eta juan behar aitzina,
adia favorable dügü eta juan behar aitzina.

6

–Anderia, plazer düzia sarthü u[n]tziaren barniala?
gero algarrekin juanen gira ziekin aihaitera,
gaur ziekin aihaitera eta zuri koblen khantatzera.

7

Anderia fazil sartzen da untxiaren barniala,
haiñbestènarekin jaun kapitañak eman ürhe-sagarra,
eman ürhe-sagarra eta harekin lo-belharra.

8

–Marinela, marinela, alha ezak untxia,
zeren nik orai bulharrian diat desiratzen nin buketa,
desiratzen nin buketa eta lili arraroz egina.

9

–Kapitaña, Kapitaña, eta zer düzü phentsatzen?
Andere gazte horri emozü othoi libertatia,
andere gazte horri emozü othoi libertatia.

10

–Marinela, marinela, alha ezak untxia!
Nik khanberako nik nahi diat andere xarmagarria
alha ezak untxia edo galdüren dük bizia.

11

–Kapitaña, Kapitaña eta zer düzü phentsatzen?
Ingoitik ene aita eta ama dabilta ene xerkatzen
Ingoitik ene aita eta ama dabilta ene xerkatzen.

12

–Zure aita eta ama dabilta zure xerxhartzen,
hirur mila lekua orai haietarik hürün gira,
Beste haiñbesteren bürüko haien etxerako gira

13

Maradika dakiola dendariari eskia!
zeren haiñ hertsia egin deron saiño huni gerria,
zeren haiñ hertsia egin deron saiño huni gerria.

14

Maradika dakiola arotzari eskia!
zeren haiñ zorrotz egin deron ezpata huni moskua
zeren haiñ zorrotz egin deron ezpata huni moskua

1er capítul

Abdi baten nuntialari halabechian bostation
 Khanitari eizer bat entutan dot haurer gaurer khantation
 Haurer gaurer khantation eta holla eizer emaiten

2er capítul

Broderia pkausa eta jauraites nis ama gaur
 Eya plase mundinea utse istan bat galeriela
 Khanitari eizer bat entutan beitat hari hoblen khantation

3er

Abkaba alaina j merimel harigaur
 Abdi eta enan ison jin istan gaurer aihaitera
 Gaur gaurer aihaitera eta hiri hoblen khantation

4er

Gaur gaurer haur naivaki ni sauri meritosa
 Eya plase khantation jin gaur gaurer aihaitera
 Gaur gaurer aihaitera eta hiri hoblen khantation

5er

Imposible da anderia gaur sauri eihaitat jilia
 Eya plase favorabile dugu eta jaurer behar aihaitera
 Eya plase favorabile dugu eta jaurer behar aihaitera

6er

Anderia plase eihaiter dugu entutan bostation
 Eya plase aihaiter jin jaurer gaurer aihaitera
 Gaur aihaiter aihaitera eta sauri hoblen khantation

8^{en}

Albarinela marinela alha erac cuntria
 Anderia jasal antesen da cuntriaren baxiala
 Hain beste narekin jaien kapitagnon eman urhe oayara
 Bomein urhe sagarata hanekin lo behara ^{belhara}

9^{en}

Albarinela marinela alha erac cuntria
 Beren nie aurai boultarian diat desiraten min boumista
 Desiraten min boumista eta lili aurarad ^{ob} iguina

10^{en}

Capitagna capitagna eta ber dusu phentaten
 Andere gaste hori imosu othoi libertatia
 Andere gaste hori imosu othoi libertatia

11^{en}

Albarinela marinela alha erac cuntria
 A. Khanberako nie nahi diat andere char magaria
 Alha erac cuntria eta golduren due bisia

12^{en}

Capitagna capitagna eta ber dusu phentaten
 Ingotie ene aita eta ama dabilta ene ekerkhaten
 Ingotie ene aita eta ama dabilta ene ekerkhaten

13^{en}

Souri aita eta ama dabilta souri ekerkhaten
 Harau mila lekua aurai haitarie kurun guira
 Beste hain bereren buruko hain ekerakto guira

B. S. P.

13^{ena}

Marinela plasa berdean pberestiatan espata
 Eya larga ahal diokida nes saiaño hauri gueria
 Eya larga ahal diokida nes saiaño hauri gueria

14^{ena}

Marinela inosent da pberestaten de espata
 Haign bestenarikin aniteri Elenae erdiratzen du lihotsa
 Haign bestenarikin aniteri Elenae erdiratzen du lihotsa

15^{ena}

Maradikia dakiola denstariari eskia
 Beren haign herri eguin deron saiaño hauri gueria
 Beren haign herri eguin deron saiaño hauri gueria

16^{ena}

Maradikia dakiola xotari eskia
 Beren o haign soroto eguin deron espata hauri moshona
 Beren haign soroto eguin deron espata hauri moshona /fini/

xxxxxxxxxxxx

per couplet

Abondicota hastoyan hore gaiti ditie
 Eta partikulara artan hore de
 Gayaske paxegantae jan nahi ditie
 Sie gaurin eritoe abisa ditie

2^{ena} couplet

Hastoy hore ditie hore hari hari
 Primate aldiz lehotie hore artho ditie

Arte hartan sartzen da jaquin erretora bertutea
 Behoste egutera hasten da primari

3er couplet

Charmagari siradi eifer eta gaste
 Ene bihotza estu zu bairio bat maite
 Brote soustant besala balen baninto libre
 Soune espousatuas dudami inuñe

4er couplet

Charmagari sira, edo eta fresko
 Souñekin amestutem igon nuzon ateo
 Onduko atseguinac senditurie gocho
 Tratsari eta eguin dit pñentem mentutiek franko

5er couplet

Yaouna su mintoa sira guisa hortan eni
 Abolatorie egeran haur ignorantari
 Enstien egaytia ~~isa~~ etaisu homeni
 Biguiraten badusu dougnietto aropia hari

6er couplet

Ez ta es aropatie agueri guisonna
 Behotote behar du bononhatei honna
 Souñekin hirtuello nie lanu fortuna
 Deskanthu paça nisaki guai eta egunac

En Le P.

15

–Marinela, plazer badüzü pherestizazút ezpata,
eia larga ahal diokedanez saiaño huni gerria,
larga ahal diokedanez saiaño huni gerria.

16

Marinela inozent da pherestutzen do ezpata,
haiñbestenarekin andere Elenak erdiratzen dü bihotza,
haiñbestenarekin andere Elenak erdiratzen dü bihotza.

Azken hitz bezala

euskaraz *Neska ontziratua* edo *Brodatzen ari nintzen* bezala izendatzen dugun balada gaztelaniaz *El marinero raptor* bezala ezagutzen dugu. Balada gai horretako euskarazko ereduak geure ahozko ondareko kantu narratiborik ederrenetakoak dira, gure ustez. Kontu ezaguna denez, gure balada gaia Europako balada tradizioan ondo txertatua da. Gure lan honetan Zuberoako eredu berri bat eskaini, finkatu eta iruzkindu nahi izan dugu. Gotañeko eredu berri hori aztertzeke batez ere Altzaiko ereduarekin erkatu dugu, antzekotasun nabarmenak dituztelako. Ez dago dudarik azal eta mamiaren gaineko iruzkin askoz gehiago egin litezkeela. Gure asmoa, ordea, apalagoa izan da: aldizkari honetako irakurleari ederzaleari eredu zoragarriak eskaintzea

Jabier Kaltzarkorta